

Дедурін Г. Г.,
доцент кафедри українознавства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
к.і.н., доцент

Бойові дії УГА на території УНР влітку 1919 року

На відміну від діячів Української народної республіки (УНР), керівництво Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР) набагато більше уваги приділяло розбудові власних збройних сил. Одразу після проголошення ЗУНР у листопаді 1918 р. було створено регулярну Галицьку армію, основу якої становили члени куренів Українських січових стрільців (УСС) та інші українці, які проходили служби у підрозділах австро-угорської армії.

Збройні сили ЗУНР одразу опинилися у вирі подій, намагаючись захистити західноукраїнські землі від польської експансії. У червні 1919 р. підрозділи УГА перейшли у контрнаступ, відомий як «чортківська офензива». Лише всебічна допомога Польщі з боку країн Антанти, особливо Франції, дозволила формування Речі Посполитої перехопити ініціативу і почати витіснення Галицької армії за р. Збруч.

Наприкінці червня поляки надіслали на Галицький фронт декілька нових, добре озброєних дивізій на чолі з маршалом Ю. Пілсудським. Внаслідок цього їм вдалося прорвати фронт Галицької армії та перейти в масштабний наступ на ділянці між Бродами та Коломиєю. 16 – 17 липня частини УГА були змушені перейти р. Збруч. На території УНР опинилося майже 50 тис. галичан, які мали на озброєнні понад 600 кулеметів та майже 200 гармат.

У II пол. 1919 р. на Наддніпрянщині розгорнулася запекла збройна боротьба основними учасниками якої були Червона армія, Біла гвардія та українські національні військові підрозділи. Станом на початок липня більша частина УНР перебувала під контролем більшовиків. Проте їх звернення до репресивних методів політики «воєнного комунізму» налаштували більшу частину населення проти радянської влади, що створювало сприятливі умови для початку боротьби українських національних сил за повернення контролю над втраченими взимку-навесні 1919 р. землями. Проте на них претендували не лише українці.

Ще у травні 1919 р. частини Білої армії на чолі з генералом Денікіним, що вже захопили Донбас, Дон, Кубань і Північний Кавказ, розпочали потужний наступ в глибоку Україну. Розгромивши частини червоних, що оборонялися на ділянках Південного фронту, білогвардійці окупували більшу частину Лівобережжя і розпочали просування у напрямку Києва. Водночас решта підрозділів Добровольчої армії, викону-

ючи директиву свого головнокомандувача від 25 червня 1919 р., розгорнула наступ на Москву.

Денікінці на шляху свого просування Україною зустріли шалений опір з боку селянських повстанських загонів Н. Махна. У середині липня на Правобережжі залишки армії УНР спробували розгорнути свій наступ проти Червоної армії. Це стало можливим після того, як частини УГА та вище політичне керівництво ЗУНР перейшли на лівий берег р. Збруч. Між урядами УНР та ЗУНР було досягнуто угоду, що передбачала злиття армій двох республік з метою об'єднання зусиль у боротьбі за незалежну Україну, новим гаслом якої стало «На Львів через Київ!». Об'єднані сили українців налічували до 80 тис. осіб, більшість з яких були галичанами. На чолі штабу став генерал М. Юнаків, а на посаду генерала-квартимейстра було призначено В. Курмановича.

Командування УГА висунуло пропозицію розпочати просування у напрямку Одеси. Це дозволило б встановити контроль над частиною чорноморського узбережжя, налагодити контакти з експедиційним корпусом Антанти і лише після цього розмірковувати щодо наступу на Київ. Проте, ця ідея не сподобалася керівництву УНР. С. Петлюра наполягав на тому, що політична ситуація, що склалася на той момент, не дозволяла зволікати з наступальними діями у київському напрямку. Після тривалих суперечок сторони дійшли компромісу: паралельно наступати як на Київ, так і на Одесу, а щоб запобігти несподіваного удару ворога з північного флангу, декілька загонів УГА мали також імітувати наступ у напрямку Коростеня.

На Одесу виступили частини армії УНР, що перебували під командуванням генералів В. та Ю. Тютюнників і полковника О. Удовиченко; на житомирсько-коростенському напрямку наступ розгорнув 2-й Галицький корпус та Січові Стрільці. Здійснення загального командування цими частинами було покладено на полковника К. Вольфа. Основні ж збройні сили у складі 1-го та 3-го Галицьких корпусів і Наддніпрянської група запорожців на чолі з генералом А. Кравсом рушили на Київ. Загалом у наступі брали участь майже 85 тис. вояків регулярних військових з'єднань. Також, слід мати на увазі, що наступальні дії українців підтримали до 20 тис. учасників селянських повстанських загонів Зеленого, Павловського, Сокола, які виконували вказівки центрального штабу. Отже, загальна кількість учасників серпневого наступу сягнула 100 тис. осіб.

Українські вояки перейшли до наступальних дій 2 серпня 1919 р. Цього дня дві наддніпрянські групи, якими командували Тютюнник і Божок розпочали Жмеринську операцію. Наступ розгортався вдало. Скориставшись цим, 11 серпня Головний отаман армії УНР С. Петлюра оприлюднив наказ в якому йшлося про необхідність розгортання наступу з метою вигнання червоних з Правобережжя. В результаті наступу,

українські частини мали на північному фланзі вийти до Києва, а на південному – оволодіти Одесою.

У напрямку Києва і Коростеня українцям вдався блискавичний удар, що захопив зненацька більшовиків, які були змушені залишити майже всю Правобережну Україну. Ситуація для червоних ускладнювалась через дії селянських повстанських загонів, які активізувалися по більшовицьким тилам і відтягували частину з'єднань Червоної армії на себе. Саме в цей час на Лівобережній Україні розгортався успішний наступ денікінців, що змусило червоних перекинути на цю проблемну ділянку фронту свої останні резерви. Скориставшись цим, 19 серпня 1919 р. армії УНР та УГА встановили контроль над Бердичівим, а лише через два дні їм також вдалося відбити Житомир.

Червона армія опинилася на межі повної поразки. У звітах того часу можна прослідкувати зростання панічних настроїв: «Армія біжить, командний склад відсутній. Ми неначе яблуко, що котиться і невідомо де зупиниться». Не в змозі одночасно зупинити наступ, як білих, так і українських національних частин, 30 серпня 1919 р. більшовики пішли з Києва. 31 серпня мав відбутися урочистий вступ об'єднаних армій УНР та УГА до Києва та їх спільний парад.

Одночасно з Лівобережжя до Києва увійшли білогвардійські війська на чолі з генералом А. Бредовим. Близько полудня 31 серпня Галицькі корпуси А. Кравса вже перебували на території міста. Передові частини рухаючись Бібіковським бульваром, вийшли до центрального майдану, де знаходилася будівля Міської Думи. Невдовзі на балконі Думи було вивішено жовто-блакитний прапор. Майже одночасно на майдані з'явилися і білогвардійці. Вони не зустріли ніякого спротиву і розташувалися навпроти українських вояків. Згодом, для проведення параду до будівлі Міської Думи прибули генерал М. Тарнавський та полковник В. Сальський. Наявність денікінців дещо збентежила українське командування, але ніяких вказівок до підлеглих щодо реакції на присутність російських військових не було. Ситуація загострилася після того, як денікінці вивісили на балконі Думи російський триколор. В. Сальський наказав негайно зірвати його і невдовзі прапор опинився під ногами коня полковника. Розлучені денікінці розпочали стрілянину. Командування галицьких корпусів вирішило не в'язуватися у бій і наказало своїм Корпусам залишити Київ.

Після невдалої спроби порозумітися з денікінцями, галичани відійшли за Васильків, залишивши Київ у руках Добровольчої армії. Надалі цю подію історики почали називати «Київською катастрофою». Дійсно, з втратою головного міста країни, українці втрачали і один з головних символів незалежної держави. Події 31 серпня 1919 р. мали не тільки морально-психологічні наслідки. Скориставшись тим, що основні українські сили були втягнуті у протистояння з Білою гвардією, поляки

захопили Західну Волинь, позбавивши українців тилів. «Київська катастрофа» стала тим «лакмусовим папірцем», який продемонстрував наявність серйозних ідеологічних розходжень між керівництвом УНР та ЗУНР. Лідери Директорії були категорично проти будь-яких союзницьких відносин з денікінцями, тоді як для галичан головним ворогом залишалася Польща і заради її нейтралізації верхівка ЗУНР і УГА допускали можливість співпраці з білогвардійцями, тим більше, це давало надію на отримання допомоги від країн Антанти, які підтримували білий рух. На тлі того, що С. Петлюра неодноразово натякав на свою прихильність, щодо зближення з Польщею, союз з якою, він розглядав у якості противаги російським впливам, пошук консенсусу між двома українськими республіками ще більш ускладнювався. Наразі, поглиблення цих розбіжностей мало вкрай негативні наслідки для всієї української революції: у листопаді 1919 р. УГА припинила збройну боротьбу з білогвардійцями, більш того, невдовзі відбулася кооптація її частин до складу Добровольчої армії.

Визволивши Київ внаслідок однієї з найбільш успішних військових операцій, здійснених українцями за весь період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., Українська галицька армія продемонструвала високий рівень боєздатності та військової злагодженості, проте особисті амбіції українських політиків, відсутність гнучкості у їх позиціях, численні чвари між лідерами національного руху звели нанівець військові успіхи галичан, дозволивши знову перехопити ініціативу силам, що вороже ставилися до ідеї української державності.